

Dädesjö kyrkogård

Vidinge kontrakt

Växjö stift

Jenny Svensgård
Smålands museum rapport 2007:83

© 2007 SMÅLANDS MUSEUM
VÄXJÖ 2007
ISSN1403-2902
PRODUKTION OCH DISTRIBUTION:
Smålands museum, Box 102, 351 04 Växjö
ALLMÄNT KARTMATERIAL: Medgivande 507-98-29

Innehåll:

Inledning	sid 3
Dädesjö kyrkogård	sid 9
Beskrivning av kyrkogården idag	sid 11
Beskrivning av enskilda kvarter	sid 12
Nya kyrkogården	sid 19
Sammanfattning	sid 20
Ordförklaringar	sid 23

INLEDNING

Bakgrund

Svenska kyrkan har sedan kristendomens införande svarat för begravning och omhändertagande av döda. I varje socken har inrättats kyrkogårdar för ändamålet. I en stor del av Sveriges församlingar utgör kyrkogården den äldsta bevarade delen av församlingens anläggningar. Ofta har kyrkogården medeltida ursprung. Sedan Svenska kyrkan och staten skildes åt har kyrkan ansvaret för sina egna kulturarvsfrågor. Kunskapen om kyrkogårdarnas kulturhistoriska värden är dock fragmentariska. Detta medför att skötseln av den vigda platsen ofta saknar antagna riktlinjer eller vårdprogram där kulturarvshänsyn utgjort planeringsförutsättning. Med utgångspunkt i behovet av att förbättra kunskapen om våra kyrkogårdar och begravningsplatser genomförs en stiftsövergripande kulturhistorisk inventering av kyrkogårdar i Växjö stift.

Begravningsväsendet i Sverige är numera en statlig angelägenhet bekostad av begravningsavgiften men den utförs fortfarande som under tidigare århundraden. Varje församling eller samfällighet som önskar söka kyrkoantikvarisk ersättning för vården av kulturarvet måste före 2009 ha upprättat en av stiftet godkänd vård- och underhållsplanering. Denna planering skall visa hur kulturarvets värden skall bevaras. Det är såväl på församlingsnivå som på stiftsnivå nödvändigt att ha kunskap om det kyrkliga kulturarvet. Såväl kortsiktig som långsiktig planering är ett ansvar för båda. För stiftets innebär planeringen att bruka de gemensamma resurserna på ett ändamålsenligt sätt. Den kyrkoantikvariska ersättningen förutsätter en övergripande kunskap om de kulturhistoriska värdena för att medlen skall göra största möjliga kulturhistoriska nytta. Länsstyrelsen skall i sin myndighetsutövning stödja detta arbete samt har ett regionalt tillsynsansvar för kulturmiljövården.

På uppdrag av Växjö stift utför Smålands museum en inventering av kyrkogårdar/begravningsplatser inom stiftets del av Kronobergs län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och omfattar de till Svenska kyrkan hörande kyrkogårdarna/begravningsplatserna som omfattas av kulturminneslagens § 4. Lagen gäller begravningsplatser som är tillkomna före utgången av år 1939 och ytterligare några som skyddas genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet.

Syfte

Den översiktliga inventerings syfte är att:

- ta fram övergripande kunskap om kulturarvet som underlag för församlingens/ samfällighetens planering för och förvaltning av kyrkogårdar och begravningsplatser
- ta fram underlag för myndigheter och kyrkan regionalt för handläggning av kyrkoärenden enligt kulturminneslagen och olika finansiella stödsystem
- skapa ett gemensamt kunskapsunderlag för kulturhistorisk värdering och prioritering samt i sig utgöra ett samlat forskningsmaterial
- dessutom verka för ökad förståelse för kyrkogårdens kulturarv såväl lokalt som i kontakter mellan kyrkan och samhället

Kulturminneslagen och begravningslagen

Enligt Lag om kulturminnen m m (SFS 1988:950) skall Svenska kyrkans kyrkobyggnader, kyrkotomter och begravningsplatser vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas. Tillstånd måste sökas hos länsstyrelsen för att göra väsentliga förändringar på kyrkogården. (Se vidare i bilaga om Kulturminneslagen). Begravningslagen (SFS 1990:1144).

anger att en gravvård ägs av den som betalar gravrättsavgiften. När en gravanordning har blivit uppsatt, får den inte föras bort utan upplåtarens medgivande. När gravrätten upphör har ägaren rätt till gravvården. Om gravrättsinnehavaren inte vill gör anspråk på gravvården inom 6 månader tillfaller gravvården

upplåtaren, alltså församlingen. Vidare säger lagen: Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av annat skäl bör bevaras för framtiden, skall upplåtaren om möjligt lämna kvar den på platsen. Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, skall den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats”.

Kulturhistorisk bedömning

Alla gravvårdar bär på sin historia och kan berätta om en person, en familj, stilhistoria och begravnings-traditioner. I rapporten finns exempel på typer av gravvårdar som utifrån skilda kriterier bedöms som kulturhistoriskt värdefulla. Generellt gäller att ålderdomliga gravvårdar från tiden fram till 1850 bör föras in i kyrkans inventarieförteckning Detta gäller även gravstaket och gravvårdar i gjutjärn och smidesjärn liksom äldre vårdar av trä. Många andra gravstenar har också ett kulturhistoriskt värde som kan kopplas till gravvårdens utförande - material, konstnärligt utförande eller till en person- lokal/personhistoriskt värde. Inventeringen omfattar i första hand enbart gravvårdar ute på kyrkogården. I flera kyrkor finns det dock gravvårdar som förvaras i kyrkan eller i lokal i anslutning till kyrkan. Ofta har dessa ett stort kulturhistorisk värde och bör tas med i kyrkans inventarieförteckning.

Den kulturhistoriska bedömningen görs utifrån principer som tagits fram av och fortlöpande diskuteras med representanter för Växjö stift, länsstyrelserna i Jönköpings, Kalmar, Kronobergs län samt läns museerna i Jönköpings och Kalmar län. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till varje enskild kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och övriga landet. Inför varje planerad förändring skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Den kulturhistoriska bedömningen utgör underlag för beslut om vilka åtgärder som kan vara berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning och rapport

Rapporten består av en historik över kyrkogården samt en beskrivning i ord och bild av kyrkogården som helhet och de olika kvarteren/områdena. En kulturhistorisk bedömning görs av varje kvarter/område samt över kyrkogården i dess helhet. Arbetet har varit uppdelat i en fältedel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gått igenom har främst varit läns museets topografiska arkiv och Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet i Stockholm. Uppgifter har vidare hämtats från aktuell litteratur däribland hembygds litteratur. I viss mån har lantmäteriets handlingar och kartor nyttjats. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som inte en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens utveckling. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav endast en mindre del är presenterad i rapporten.

Fältarbetet och rapporterna har utförts av antikvarier David Fuchs, Jenny Svengård, Jessica Wennerlund och Helena Åkerberg vid Smålands museum i Växjö. Rapporterna finns tillgängliga på Växjö stift, Länsstyrelsen i Kronobergs län, ATA, Smålands museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

KORT KYRKOGRÅRDSHISTORIK

En kyrkogård skiljer sig från en begravningsplats på så vis att den ligger i direkt anslutning till en kyrkobyggnad. En begravningsplats rymmer ofta ett kapell inom sitt område. I förhistorisk tid varierade gravskicket mellan brandgravar och jordbegravningar. Kristendomens införande innebar bl a att kremation av kroppar förbjöds. Längre begravdes människor i närheten av sina hem, men under medeltiden anlades kyrkogårdar i allt högre utsträckning kring kyrkorna. Kyrkogårdens område delades först upp mellan byarna, med byvisa begravningar, senare i hemman. Den medeltida begravningsplatsen bestod troligen av ängslika områden kring kyrkan där de välbärgades gravminnen i form av stenors, tumbor och hällar stod uppställda. Enklare människors gravar kunde markeras av en liten kulle eller ett träkors. Kyrkogården omgärdades vanligen av träbalkar med spåntak. I mitten av 1700-talet kom ett kungligt påbud om att kyrkogårdsmuren, eller bogårdsmuren som man då kallade den, skulle vara uppförd av gråsten utan bruk, alltså kallmurade. I början av 1800-talet tillät man att de murades med kalkbruk om de täcktes med tak. Reformationen innebar på många sätt en förändrad syn på det som hörde kyrkan till. Många kyrkogårdar lämnades vind för våg, murar revs och djuren betade fritt i markerna. Först under 1700-talet började man visa mer intresse för kyrkogårdarnas vård och utformning.

Före 1800-talet var det vanligt att människor av högre stånd begravdes inne i kyrkan, medan vanligt folk begravdes på anonyma allmänningar kring kyrkan. Under 1700-talets slut ökade protesterna mot begravningar i kyrkan då det ansågs ohygieniskt och orsakade stort obehag, speciellt sommartid. År 1815 beslöt Sveriges riksdag om att begravningsplatser skulle anläggas utanför städer och byar, också det av hygieniska skäl. Först efter 1815 blev det också mer allmänt förekommande med genomgripande planläggning av kyrkogårdarna med gångsystem och planteringar. Det blev också allt vanligare med planteringar av träd kring kyrkogården, sk trädkrans. Genom 1815 års förordning förbjöds definitivt begravningar inne i kyrkan. Kyrkogårdar och begravningsplatser uppdelades i områden där den dödes familj fick köpa gravplats, och områden som var gratis. Dessa senare områden kallades vanligen allmänna linjen. Här begravdes människor i den ordning de avled. Det innebar bl a att äkta makar inte blev begravda bredvid varandra. Fram till 1960-talet används denna typ av linjegravar. Under 1800-talets senare hälft blev det allt vanligare för samhällets arbetare och medelklass att skaffa sig egen gravplats och påkostad gravvård. Samtidigt blev de förmögna gravvårdar allt mer exklusiva. Vid ungefär samma tid började man anlägga kyrkogårdar med en mindre strikt utformning, än den tidigare, och med ett mer naturinspirerat utseende. Vid 1900-talets mitt anlades kyrkogårdar med en större anpassning till den lokala topografin och de lokala växtförhållandena, bl.a. tillkom många skogskyrkogårdar. I och med att man började använda moderna maskiner har skötseln av kyrkogårdarna delvis förändrats. Tidigare grusgravsområden har såtts igen och staket och andra detaljer har tagits bort för att underlätta arbetet. Under de senaste decennierna har minneslundar tillkommit på nästan samtliga kyrkogårdar.

VÄXJÖ STIFT – EN KORT HISTORIK

Småland och Öland var under tidigaste kristna tid knutna till stiftet i Hamburg- Bremen. År 1103 lyckades den danske kungen genom intrigerande med påven och tyska kejsaren tillskapa det nordiska ärkestiftet. Utbrytningen fick sitt biskopssäte i Lund och den nordiska kyrkoprovinsen styrdes under tre kvarts sekel från Danmark.

Stiftsbildningarna i den svenska delen av kyrkoprovinsen pågick dock samtidigt och när Uppsala, genom en påvlig skrivelse år 1164, blev ärkebiskopssäte bestod den nya svenska kyrkoprovinsen av fyra stift jämte Uppsala, nämligen Linköping, Skara, Strängnäs och Västerås. Sex år senare omtalas i ett gåvobrev en biskop i Växjö vid namn Balduin. Växjö stift måste därför ha tillkommit mellan 1164 och 1170.

Det nya stiftet tillskapades genom utbrytning från Linköpings stift och kom att omfatta Varend, Finnveden, och Njudung. Varendsdelen utgjordes av fem härader, Allbo, Kinnevald, Konga, Norrvidinge samt Uppvidinge. Finnveden bestod av Sunnerbo och Västbo medan Njudung var uppdelat i två härader, Västra och Östra Njudung.

Uppgifterna kring vilka områden som omfattades av den nyinrättade biskopsstolen i Växjö är dock inte entydiga då Växjöstiftets avgränsning mot Linköping relativt omgående blev föremål för en segdragen konflikt främst rörande de båda landen "Finnveden och Njudung" vilka tillsammans med virdarnas land "Värend" kom att utgöra en särskild lagsaga, den s.k. Tiohärads lagsaga. Tiohäradslagens kyrkobalk utgör en viktig källa till kunskap om samhällsförhållanden under de första kristna århundradena och var den gällande kyrkolagen i Växjö stift och angränsande delar av Linköpings stift långt fram i tiden. Kyrkobalken föreskrev de rättigheter och skyldigheter som gällde beträffande uppförande av kyrka och anskaffande av inventarier härtill samt tillsättning av präst och ansvaret för dennes ekonomiska bärning. Lagstiftningen innefattade också bestämmelser om biskopen och dennes uppgifter. Till dessa hörde framförallt vigning av präster och kyrkor men också ansvaret för läran samt utövandet av såväl administrativ som juridisk myndighet liksom ekonomisk förvaltning.

Företrädarna för det nyinrättade Växjöstiftet torde ha hävdatt att biskopsdömet borde sammanfalla med lagsagan. Från Linköpings stift sökte man uppenbarligen inskränka den nya stiftsbildningen till att endast omfatta Värend. Frågan kring stiftets utbredning kom slutligen att fastslås genom den påvliga legaten Vilhelm av Sabinas skiljedom 1248 genom vilken Finnveden och Njudung tilldelades Linköpingsstift medan Växjöbiskopen fick nöja sig med Värend. Därigenom kom Växjöstiftet att bli det i särklass minsta stiftet i den svenska kyrkoprovinsen med endast omkring 60 socknar. För stiftsledningen i Växjö innebar stiftets begränsade omfattning en motsvarande begränsning av ekonomiska resurser och inflytande.

Ungefär ett århundrade efter Växjöstiftets bildande konstituerades domkapitlet som i stiftsstyrelsen har varit rådgivande och ställföreträdande. Domkapitlets uppgift var främst att svara för gudstjänst och undervisning i domkyrkan.

År 1555, i samband med att Kalmar ordinarie domkapitel bildades, överfördes det gamla folklandet Finnveden till Växjö stift. Finnveden utgjordes då av Västbo, Östbo och Sunnerbo härad och hade dessförinnan tillhört både Skara och Linköpings stift.

När Jönköpings och Kalmars ordinarie dömen upphörde 1568 återgick man praktiskt taget till den gamla stiftsindelningen där områdena kring Jönköping, Tvetå, Vista och Norra Vedbo återfördes till Linköpings stift och Mo härad till Skara stift. Östbo och Västra Njudungs härader lades till Växjö stift dit också Östra Njudungs härad fogades från Linköpings stift. År 1621 fogades också Tvetå och Vista härader till stiftet i Växjö.

Denna indelning av stiftet bevarades fram till 1900-talets början då en väsentlig förändring av den yttre ramen kom till stånd och Kalmar stift bildat 1603, slogs samman med Växjö stift. Beslut i frågan fattades vid 1903 års riksdag. En sammanslagning skulle äga rum i samband med nästa biskopsvakans i något av de två stiftet. Detta realiserades sedan biskop Tottie i Kalmar avlidit varefter sammanslagningen ägde rum den 1 augusti 1915. Kalmar stift omfattades då av Handbörds, Stranda, Norra och Södra Möre härader samt Öland.

Av svenska kyrkans tretton stift kommer Växjö på femte plats såväl med avseende på areal som på folkmängd. Växjö stift omfattar sedan 1915 större delen av Småland samt Öland. De delar som ej innefattas av stiftet är Aspelands, Sevede och Tjust härader i norra delen av Kalmar län samt Södra och Norra Vedbo härader i nordöstra delen av Jönköpings län, som alla ingår i Linköpings stift, samt Mo härad i nordvästra Jönköpings län vilket är en del av Skara stift. Växjö stift är indelat i sexton kontrakt nämligen Kinnevald, Allbo, Sunnerbo, Konga, Vidinge, Tvetå, Vista, Östbo, Västbo, Västra Njudung, Östra Njudung, Norra Möre, Södra Möre, Stranda och Handbörd, Ölands norra samt Ölands södra kontrakt. Att kontrakten i officiella sammanhang ofta nämns i just denna ordning speglar stiftets utveckling med utgångspunkt från det gamla Värendsstiftet kompletterat med Kalmar stift.

Vid millenniumskiftet blev Svenska kyrkan ett eget trossamfund och statskyrkan i Sverige upphörde. Växjö stift har arbetat med den kyrkliga indelningen och strukturförändringar pågår där församlingar slås samman, eller delas. För närvarande har Växjö stift 222 församlingar. Stiftets minsta församling är Jälluntofta med knappt 60 kyrkotillhöriga och den största är Jönköping Sofia med 21 850 tillhöriga. I stiftet finns drygt 300 präster och drygt 100 diakoner.

DÄDESJÖ KYRKOGRÅRD

Dädesjö by ligger i Dädesjö socken, Vidinge kontrakt, Växjö kommun, Kronobergs län, Växjö stift.

0 500 1000 Meter

DÄDESJÖ KYRKOGÅRD

Dädesjö nya kyrka som byggdes 1793/94.

Kyrka och kyrkomiljö

Dädesjö medeltida kyrka, av vilken sedan 1794 endast långhuset återstår, är omgiven av en rektangulär kyrkogård som är utvidgad under 1700- och 1800-talen. Kyrkogården kringgärdas av en kyrkogårdsmur i gråsten. Den nya kyrkan är belägen mitt emot den gamla kyrkan.

I kyrkomiljön ingår ett kyrkstall från 1920-talet väster om den gamla kyrkan och sockenstuga från 1886 söder om kyrkstallet. Ett bårhus i sten är placerat utanför gamla kyrkogårdens kyrkogårdsmur och uppfördes 1955 efter ritningar av länsarkitekt Hans Lindén.

På 1950-talets mitt anlades en kyrkogård kring den nya kyrkan. Den västra delen är utnyttjad medan den östra delen inte är använd utan används som park.

Kyrkogårdens historia

Dädesjö gamla kyrkogård har medeltida ursprung och har sedan dess kontinuerligt använts och utvecklats. Under 1700- och 1800-talen utvidgades den, senast år 1846 åt väster och norr. Två stigluckor har funnits, en i norr och en i söder. De revs och såldes 1796. En klockstapel fanns tidigare söder om kyrkan och en ny byggdes på 1600-talet. När den nya kyrkan byggdes flyttades de båda klockorna till kyrkans torn och kyrkstapeln revs. Ett kornhus fanns söder om kyrkogårdsmuren och ett nytt byggdes 1757. Idag finns det inte kvar.

År 1921 togs ett förslag fram för en ny kyrkogård runt den nya kyrkan. Det fanns då ett även förslag på utvidgning av den gamla kyrkogården åt öster. 1922 gjordes en omarbetning av förslaget kring den nya kyrkan. 1953 togs så slutligen ett nytt förslag fram ritat av länsarkitekt Hans Lindén. Efter en omarbetning 1954 fick planerna det utseende som kyrkogården så småningom fick. Kyrkogården invigdes i juni 1957.

På flygfotot från 1951 syns de östra kvarteren på den gamla kyrkogården. Kyrkogården är gräsbevuxen och i gräset är mindre grustäckta gravplatser med gravkullar oregelbundet placerade. Vissa gravplatser är omgärdade av häckar däremot är inte stenramar vanliga. Gravstenar är ovanligt.

Flygfoto över Dädesjös båda kyrkor. Fotot är ifrån 1951 innan den nya kyrkogården anlades.

Kortfattad historik

- 1757 ett nytt kornhus byggs.
- 1793-94 byggs den nya kyrkan.
- 1796 rivs de två stigluckorna och säljs.
- 1846 utvidgas kyrkogården åt väster och norr.
- 1886 sockenstugan byggs.
- 1955 bårhuset uppförs.
- 1957 invigs den nya kyrkogården.

BESKRIVNING AV KYRKOGÅRDEN IDAG

Allmän beskrivning

I Dädesjö finns två kyrkor, den medeltida och den som uppfördes på 1700-talets slut. De är placerade på var sin sida om landsvägen som passerar genom byn. Den gamla kyrkan omges på tre sidor av en kyrkogård som i sin tur är omgärdad av en kallmurad stenmur. Nya kyrkan omges även den av en kyrkogård där den västra delen är utnyttjad medan den östra delen inte är använd utan används som park.

Ovan: Huvudingången till den gamla kyrkogården. Mellan två uppmurade och putsade stolpar finns en dubbelgrind i trä.

Till höger: Den norra ingången som leder från kyrkstallet numera redskapsbod.

OMGÄRDNING

Kring den gamla kyrkogården finns en kallmurad stenmur en så kallad helmur. Kring den nya finns en kallmurad mur av huggen sten som sluter an mot och utgår från bägge sidor av kyrkans vapenhus.

INGÅNGAR

Den gamla kyrkogården har två ingångar, en på den södra sidan och en på den västra.

Huvudingången från södra sidan är försedd med en dubbelgrind i trä som är hängd i uppmurade och vitputsade grindstolpar med koppartak krönta av en kula i samma material.

Ingången på västra sidan leder till kyrkstallet och stängs med hjälp av en enkel grind i smidesjärn. Nya kyrkogården har tre ingångar på norra sidan. De är försedda med grindar i smidesjärn.

GÅNGSYSTEM

Inom den gamla kyrkogården delas kvarteren av med grusgångar.

Inom den nya finns grusgångar som går längs med kyrkan och i den östra delen finns även en gång som ansluter till den östra ingången.

VEGETATION

Den gamla kyrkogården har en trädkrans av oxel. I anslutning till släkten Rappes gravvårdar finns en rad med pyramidekar. Där står även en lind i vars stam ett gravkors av gjutjärn har vuxit in. Kyrkogårdsmuren är bevuxen med fetbladsväxter.

Inom den nya kyrkogården växer björkar längs med muren. I den västra delen finns rygghäckar av häckoxbär.

GRAVVÅRDSTYPER

Den äldre kyrkogården har varit i bruk och utvecklats sedan medeltiden. Få äldre gravminnen är bevarade. Nordväst om kyrkan intill kyrkogårdsmuren står en enkelt tillhuggen gravsten med inskriptionen ”IHS Lars Pärson Skale 1648”. En kraftigt vittrad gravhäll av kalksten som tidigare låg i kyrkan är utflyttad på kyrkogården intill kyrkans östra gavel. Gravhällen är över kyrkoherden Per Schatellovius, död 1676 och hans maka. Påfallande många gjutjärnskors och smideskors finns på kyrkogården. I övrigt är gravstenarna av olika form och ålder med tyngdpunkten på tiden från sent 1800-tal till idag. Formerna är såväl höga smala i diabas och grå granit som låga rektangulära av vilka det även finns de som är huggna i röd granit.

Borttagna gravstenar från gravplatser som gått ut är placerade längs med kyrkogårdsmurens insida. Här finns såväl gravvårdar i diabas som i gjutjärn.

BYGGNADER

En sockenstuga som tidigare användes som skola ligger strax sydväst om den gamla kyrkogården. Väster om den samma finns ett kyrkstall byggt på 1920-talet. Sydost om den gamla kyrkogården är ett bårhus uppfört. Det byggdes 1955 och är uppfört i huggen sten och sadeltaket är täckt med skiffer.

Bårhuset som uppfördes 1955 och som är ritat av länsarkitekt Hans Lindén.

Kyrkstallet som är uppfört på 1920-talet används idag som redskapsbod för kyrkvaktmästarna.

BESKRIVNING AV ENSKILDA KVARTER

Kvarter A

ALLMÄN KARAKTÄR

Kvarter A är beläget i kyrkogårdens sydvästra hörn. Det gränsar i söder och väster mot kyrkogårdsmuren, i norr mot kvarter B och i öster mot kvarter D. I det sydvästra hörnet finns släkten Rappes gravplats. I kanterna mot muren finns en rad med gravplatser. Dessa avgränsas mot det övriga kvarteret med en grusgång som leder fram till släkten Rappes gravplats. I kvarterets mitt finns åtta rader med gravplatser som är placerade i nordsydlig riktning. Kvarteret omges i södra och östra delen av grusgångar. Den östra grusgången leder ut mot huvudingången i söder och den norra mot den västra ingången.

GRAVVÅRDSTYPER

Här finns en blandning av högresta stenar och lägre bredare vårdar. I huvudsak är de i grå granit eller diabas. De äldsta gravvårdarna är ifrån 1830-talet och de yngsta är från 2000-talet. Flest gravstenar är dock från 1910- 1990-talen. I den sydvästra delen finns släkten Rappes gravplats. Gravvårdarna på denna plats består till stor del av enkla latinska kors i gjutjärn där flera saknar inskriptioner men här finns

även två smala obelisker där den ena är krönt av en bronsstaty föreställande en häst. Bland de mest unika gravvårdarna finns den som har formen av ett svärd nedstucket i en sten liksom det gjutjärnskors som är invuxet i asken som växer på platsen.

Två familjegravar är omgärdade av stenramar och täckta med grus. Titlar och ortnamn är vanligt. Bland titlar märks f d hemmansägaren, kyrkovärden, nämndemannen och läraren. Gravarna är ibland placerade familje- eller byvis.

KULTURHISTORISK BEDÖMNING OCH KARAKTÄR

Kvarteret är det mest framträdande då det är placerat strax intill kyrkogårdens huvudingång och mitt för kyrkan. Kvarteret ger ett enhetligt intryck genom att gravvårdarna är i en grå-svart färgskala även om de varierar i ålder och formspråk. Slakten Rappes gravplats med det unika korset som har vuxit in i trädstammen är särskilt intressant och bör bevaras. Även de gravplatser som är omgärdade av stenramar och täckta med grus bör bevaras då de berättar om ett tidigare gravskick. Det är önskvärt att man vid nyetablering använder sig av den grå-svarta färgskalan eller återanvänder befintliga gravvårdar för att bibehålla det enhetliga intrycket.

Ovan till vänster: Gravvårdarna i kvarteret är i olika höjd och i huvudsak huggna i grå granit eller diabas. I bakgrunden syns sockenstugan.

Ovan: Tre gravvårdar som tillhör slakten Rappes gravplats.

Till vänster: Inom slakten Rappes gravplats finns detta kors som vuxit in i en ask.

Kvarter B

ALLMÄN KARAKTÄR

Kvarter B omgärdar kyrkan på södra, västra och norra sidan och gränsar mot kvarter A i söder, kvarter C i norr, kyrkogårdsmuren i väster och kvarter E i öster. Gravarna är lagda i nord- sydliga rader och är vända mot öster. Kvarteret är oregelbundet format och följer kyrkans form. Den södra sidan är smalare än den norra. Kvarteret är grästäckt och omgärdas på södra, norra och östra sidan av grusgångar.

Genom att kvarteret ligger så nära kyrkan är det en av de äldsta delarna av kyrkogården.

I kvarterets västra del står borttagna stenar lutade mot kyrkogårdsmuren.

GRAVVÅRDSTYPER

Gravvårdarna är från 1800-talets slut och fram till 2000-talet vilket ger ett varierat utseende gällande formen på stenarna medan färgskalan går i grått och svart då största delen av gravvårdarna är tillverkade i grå granit, svart diabas eller järn. Ett marmorkors finns och järnkorsen är enkla latinska kors. Största antalet gravvårdar är ifrån 1950- och 1970-talen.

I kvarterets västra del finns kyrkogårdens äldsta gravsten från 1648 rest över Lars Pärson Skale. Här står även sex enkla järnkors på rad utan inskriptioner alla resta över medlemmar från samma släkt.

Titlar är vanliga liksom Ortsnamn. Bland titlarna märks exempelvis riksdagsman, kyrkovärd, folkskollärare, kantor, hemmansägare, skräddarmästare, nämndeman, brevbärare, komminister. Gravarna är ofta placerade familje- eller släktvis.

Kvarter B omgärdar kyrkan på norra, västra och södra sidan.

KULTURHISTORISK BEDÖMNING OCH KARAKTÄR

En av de äldsta delarna av kyrkogården som med sin oregelbundna form som följer kyrkokroppen ger ett ålderdomligt intryck. Här liksom i kvarter A är färgskalan grå/svart vilket ger ett enhetligt intryck. Det är önskvärt att man vid nyetablering använder sig av den grå-svarta färgskalan eller återanvänder befintliga gravvårdar för att bibehålla det enhetliga intrycket. Det är även önskvärt att de sex enkla järnkorsen som är placerade i kvarterets västra del liksom kyrkogårdens äldsta gravsten från 1648 rest över Lars Pärson Skale bevaras.

Kvarterets norra del.

Bild 10, 11 och 12 En rad med enkla latinska kors i gjutjärn som är vanligt förekommande på Dädesjö kyrkogård.

Kvarter C

ALLMÄN KARAKTÄR

Kvarteret gränsar till kvarter B i söder och kvarter E i öster. I väster och norr avgränsas det av kyrkogårdsmuren och i söder och öster av grusgångar. Kvarteret är grästäckt. Gravarna är placerade i rader i nord-sydlig riktning och är vända mot öster. Det speciella med kvarteret är att här finns flera monumentala gravstenar.

GRAVVÅRDSTYPER

Som nämns ovan finns det flera monumentala gravvårdar inom kvarteret. Exempelvis två stenar krönta av latinska kors och med Bertel Thorvaldsens biscuiter "Dagen" och "Natten", två obelisker samt en gravvård utformad som en bruten pelare på ett fundament. Kvarterets gravstenar är i övrigt blandade både vad det gäller utformning, material och ålder. Här finns förutom gravvårdar huggna i grå granit och diabas även röd granit.

De två gravvårdar som är dekorerade med biscuiter av den danske konstnären Thorvaldsen.

De äldsta gravstenarna är ifrån 1880-talet och de yngsta från 2000-talet. Flest stenar är resta under 1930-, 1940-, 1950- och 1970-talen. I övrigt är alla årtionden representerade.

Titlar och ortnamn är vanligt och bland titlarna kan nämnas exempelvis riksdagsman, husaren, banvakt och lantbrukare.

KULTURHISTORISK BEDÖMNING OCH KARAKTÄR

Kvarterets karaktär är splittrad med vårdar från olika epoker men det utmärkande är de monumentala gravvårdar. Dessa bör om möjligt bevaras eller återanvändas. I övrigt är kvarteret relativt okänsligt för nytillskott.

Översikt över kvarter C.

Här syns exempel på de monumentala gravvårdar som finns inom kvarteret.

Kvarter D

ALLMÄN KARAKTÄR

Kvarter D är beläget i kyrkogårdens sydöstra hörn och är uppdelat i två delar, dels en rad längs med den norra kyrkogårdsmuren där gravarna är placerade i en linje i öst-västlig riktning. På den resterande ytan av kvarteret är gravarna placerade i linjer i nord-sydlig riktning och är vända mot väster. Kvarteret avgränsas i väst och syd av grusgångar. Raden längs med den södra kyrkogårdsmuren avgränsas mot det övriga kvarteret med en grusgång. Övriga ytor är gräsbevuxna. I den södra raden är ägarna till Ramnåsa säteri och glasbruk begravda. Kvarter D präglas av säteriet och glasbruket genom att där finns flera gravstenar från Ramnåsa med titlar som ex mjölnare och sträckare. Sträckare var den som sträckte ut de stora glascylindrar som blev till fönsterglas. Närmast den östra kyrkogårdsmuren är barngravvårdarna belägna flera är i form av små latinska kors i marmor.

En av de mer speciella gravstenarna i kvarteret. Gravstenen har inskriptioner på två sidor.

GRAVVÅRDSTYPER

Som nämns ovan har flera gravvårdar anknytning till Ramnåsa säteri och glasbruk vilket ger kvarteret ett lokalhistoriskt värde. Gravvårdarna är ifrån tidigt 1900-tal och fram till 2000-talet. Ett stort antal är av diabas, smala och högre men här finns även lägre i röd och grå granit och även ett antal marmorkors. Exempelvis är gravvårdarna över disponenten över Ramnåsa och hans hustru utformade som två högre latinska kors i vit marmor. En unik sten är formad som en rektangulär kub som står på högkant och kröns av en urna, stenen har inskriptioner på två sidor och är rest under 1900-talets början. En annan sten med speciellt utseende har formen av ett hus och är rest över en mjölnare på Ramnåsa och hans familj.

KULTURHISTORISK BEDÖMNING OCH KARAKTÄR

Kvarteret har ett högt lokalhistoriskt värde då flera av gravstenarna i kvarteret är resta över personer som har haft anknytning till Ramnåsa säteri och glasbruk. Glasbruket är idag nedlagt men var en viktig historisk epok i Dädesjöns historia. Det är önskvärt att dessa gravvårdar bevaras eventuellt återanvänds men att inskriptionen då får vara kvar.

Kvarter D fotograferat från nordväst.

Marmorkors resta över disponenten över Ramnåsa gods och hans hustru.

Kvarter E

ALLMÄN KARAKTÄR

Kvarter E är beläget öster om kyrkan och gränsar till kvarter B, D och F. I öster gränsar det mot kyrkogårdsmuren. På södra, norra och västra sidan avgränsas det av grusgångar. Gravarna är placerade i rader som ligger i nord-sydlig riktning och de är vända mot väster. Kvarteret är gräsbeväxt. I kvarterets västra del närmast kyrkan har tre äldre gravvårdar placerats. En gravhäll över kyrkoherden Per Schatellovius, död 1676 och hans maka som tidigare var placerad i kyrkans golv, ett järnkors över Landskammereren C.F. Modigh död 1829 och en stående stenplatta försedd med blytak över Pastor Jon Aspelin död 1827.

GRAVVÅRDSTYPER

Gravvårdarna är av stor blandning både vad det gäller ålder som utförande. Materialen är grå, röd granit, diabas och järn. Bland titlar märks exempelvis, glasblåsaren, byggmästaren och mjölnaren.

KULTURHISTORISK BEDÖMNING OCH KARAKTÄR

De tre äldre gravvårdar som är placerade i närheten av kyrkan är av högt kulturhistoriskt värde även om de inte är placerade på ursprunglig plats och bör bevaras. I övrigt är kvarteret blandat både gällande form som ålder på gravvårdar vilket innebär att det är relativt okänsligt för nytillskott.

Översikt över kvarter E där tre äldre gravvårdar syns närmast på bilden.

Till höger: Den gravhäll från 1600-talet som tidigare var placerad inne i kyrkan och som sedan flyttats ut på kyrkogården.

Kvarter F

ALLMÄN KARAKTÄR

Kvarter F är beläget i kyrkogårdens nordöstra hörn. Det gränsar till kvarter E och C och avgränsas i söder och öster av grusgångar och i väster och norr av kyrkogårdsmuren. Ytan är gräsbeväxt. Gravarna är placerade i rader som går i nord-sydlig riktning och de är vända mot väster. Speciella är de smideskors som finns vid några ställen i kvarteret, särskilt familjegraven i kvarterets östra del där sex stycken kors är resta.

GRAVVÅRDSTYPER

Gravvårdarna är av stor blandning både vad det gäller ålder som utförande. Materialen är grå, röd granit, diabas och järn. Det mest unika i kvarteret är smideskorsen som finns på flera ställen. Korsen är enkla i sin utformning och består av en ram i vilken plattjärn är formade till slingor, en kopparplatta är fäst i korsets mitt där inskriptionen är ingraverad. Ett äldre smideskors från 1877 och två vita marmorkors finns också i kvarteret. Bland titlar syns glassynaren, geologen, kyrkovärden, målarmästaren, husaren och lärarinnan.

KULTURHISTORISK BEDÖMNING OCH KARAKTÄR

Ett kvarter med stor blandning vad det gäller gravvårdar och där de för Dädesjö kyrkogård speciella smideskorsen är placerade. Den stora variationen innebär att kvarteret är relativt okänsligt för nytillskott.

Översikt över kvarter F.

Här syns några av de smideskors som är placerade i kvarter F och som är speciella för Dädesjö kyrkogård.

NYA KYRKOGRÅRDEN

ALLMÄN KARAKTÄR

Den nya kyrkogården är belägen vid Dädesjö nya kyrka som byggdes 1793/94. Kyrkogården anlades däremot först vid 1950-talets mitt. Kyrkogården är placerad runt kyrkan men det är endast den västra delen som ännu är använd. Här är gravstenarna placerade i öst-västlig riktning på båda sidor om rygghäckar av Häckoxbär. Den östra delen har parkkaraktär och där växer bland annat björk och hagtorn.

GRAVVÅRDSTYPER

De äldsta gravstenarna är från tiden för kyrkogårdens anläggande och kyrkogården har sedan kontinuerligt använts. Gravvårdarna är främst låga och rektangulära och huggna i grå, röd granit och diabas. Titlar är inte vanliga men här finns bland annat köpman, hemmansägare, kontraktsprost och kyrkoherde.

KULTURHISTORISK BEDÖMNING OCH KARAKTÄR

Den nya kyrkogårdens västra del har en tidstypisk karaktär av kyrkogård anlagt på 1900-talets mitt med gravvårdar placerade längs med rygghäckar. Den östra delen ger dock ett lite ödsligt intryck. Önskvärt är att nya gravsättningar sker inom den nya kyrkogården innan äldre gravvårdar inom den gamla kyrkogården avlägsnas för att bereda plats för nya.

Genom den västra ingången syns den västra delen av kyrkogården. Den del som idag nyttjas för gravsättning.

Den västra delen där rygghäckar av häckoxbär följer raderna av gravstenar.

SAMMANFATTNING

Dädesjös två kyrkor den gamla och nya omges av kyrkogårdar av helt olika karaktär och ålder. Kyrkogården kring Dädesjö gamla kyrka har anor från medeltiden och en småskalig karaktär. Kyrkogården kring den nya kyrkan är anlagd på 1950-talet och det är endast den västra delen som idag nyttjas medan den östra används som parkområde.

Den gamla kyrkogården har inga spår kvar av det ålderdomliga gravskick med oregelbundet placerade gravvårdar omgärdade av grus och häckar som syns på flygfotona från mitten av 1900-talet. Enstaka gravvårdar är bevarade men troligtvis inte på ursprunglig plats. Det är av stor vikt att dessa bevaras eller återanvänds.

Av högt kulturhistoriskt värde är gravvårdarna inom familjen Rappes gravplats särskilt järnkorset som är invuxet i linden.

Inom kvarter A och B är det önskvärt att nytillskott hålls i en grå/svart kulör för att bevara den homogena karaktären. Äldre gravstenar kan med fördel återanvändas. I övrigt är kyrkogården på grund av den stora blandningen av gravvårdar relativt okänslig för nytillskott.

En inventering av gravvårdarna bör dock göras där varje sten bedöms kulturhistoriskt, konstnärligt samt lokalthistoriskt. Särskilt intressanta gravvårdar bör vårdas och bevaras och när gravrätten upphör vårdas av församlingen.

Önskvärt är att nya gravsättningar sker inom den nya kyrkogården innan äldre gravvårdar inom den gamla kyrkogården avlägsnas för att bereda plats för nya. Vid gravsättning inom den gamla kyrkogården bör äldre gravvårdar hellre återanvändas än avlägsnas.

ARKIV OCH LITTERATUR

Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet, Stockholm
Topografiska arkivet, Smålands museum, Växjö
Klipparkivet, Smålands museum, Växjö

Vassi, H. (red) 1998. Kyrkobyggnader i Kronobergs län. Länsstyrelsen i Kronobergs län.

Hammariskiöld, H. 2001. Minnets stigar.

Ordförklaringar

Högrest smal eller monumental gravsten

Denna typ av gravsten var vanlig under 1800-talet och fram till omkring 1920-talet. Ofta huggen i diabas eller grå granit. Monolit kallar vi den stora högresta gravvård som är huggen ur en enda sten.

Obelisk

Obeliskerna är en symbol över ära, redlighet och ståndaktighet. Den är ofta huggen i diabas och var vanlig under

hela 1800-talet. En bruten obelisk, kolonn eller den avhuggna trädstammen symboliserar den hejade livsgärningen.

Låga smala gravvårdar

Ofta huggna i diabas och var vanliga från 1910-talet och fram till tiden kring 1900-talets mitt.

Låg rektangulär gravvård.

Den låga rektangulära gravvården blev vanlig under tiden efter andra världskriget och är fortfarande en allmänt förekommande modell. Gravstentypen har tillverkats mest i grå granit, men diabas var vanlig fram till 1960-talet. Från och med den tiden började den låga rektangulära gravstenen även huggas i röd granit, en typ som var mycket vanlig under 1900-talets andra hälft. Labradorgranit är en annan stensort som numera också används.

Låg bred gravvård

Gravvård som ofta övergår i en stenram och som är rest på familjegravar. Var vanliga från 1920-talet och några decennier framåt.

Fri form

Under 1900-talets slut fick gravstenen nya former. Stenar i t ex hallandsgnejs (hallandia) eller labradorgranit blev vanliga och de fick mer oregelbundna och fria former.

Marmorkors

Vanligast är det låga enkelt utformade marmorkorset som ofta är placerad på ett barns eller en ung människas grav. De blev vanliga kring 1900-talets mitt och används fortfarande idag.

Liggande natursten

Liggande natursten som är vanlig vid urngravar. Vanlig sedan den tiden omkring 1980-talet då urnlundar började anläggas på kyrkogårdarna.

Smideskors

Smideskorset har funnits under flera århundraden och tillverkades av den lokala smeden. De finns därför i olika modeller beroende på vem som tillverkat dem och vad som var modernt för tiden.

Gjutjärnskors

De blev vanliga i och med industrialismens utveckling kring 1800-talets mitt. Gravvårdarna tillverkades på lokala järnbruk efter modeller som var vanliga i hela Sverige.

Häll

Hällar finns såväl i gjutjärn som i sten. Hällen som företeelse har varit vanlig under flera århundraden såväl inne i kyrkan som utanför. Det finns även små kvadratiska hällar som är vanliga på gravar inom allmänna linjen eller som finns i familjegravar.

Kulturgrav

Gravplats som skall bevaras med stöd av kulturminneslagen och kulturminnesförordningen.

Thorvaldsen medaljonger

Thorvaldsen, Bertel (1770-1844) var en dansk skulptör vars konstverk blev populära motiv till prydnad på gravstenar. Det var motiv som bland annat "Natten", "Dagen", "Uppståndelseängel" och "Thanatos" som användes som förlagor till medaljonger som mångfaldigades. Medaljongerna hittar vi på gravstenar från 1800-talets andra hälft i hela Sverige.

Allmän linje/linjegravar

Kostnadsfria gravplatser som disponerades av en person i tjugofem år. I de allmänna linjegravskvarteren kunde man inte välja gravplats utan de döda begravdes i ensamgravar som lades efter varandra i kronologisk ordning. Graven märktes ofta ut med en enkel gravvård i form av träkors, små kvadratiska hållar eller mindre stående gravvårdar. Gravsättning enligt detta system upphörde 1964.

Stenram, staket och häck

Olika sätt att omgärda gravplatsen som blev vanliga på 1800-talets slut och var vanliga ända fram till 1900-talets mitt. Gravplatsen täcktes med grus eller singel som krattades i mönster och omgärdades av häckar, stenramar, järnstaket eller pollare mellan vilka kedjor är fästa.

Gravkulle

Graven märktes ut med en kulle som formades av jord. Kring kullen hölls marken ren från gräs och på upphöjningen planterades städsegröna växter som vintergröna eller murgröna. Detta var det vanligaste sättet att märka ut en gravplats under 1800-talets slut ända fram till 1900-talets mitt. Ovanför gravkullen placerades ett enkelt träkors eller gravstenen. Pärلكransar placerades ibland på kullen.

Trädkrans

Kring kyrkogården är ofta en krans av lövträd planterad. Ibland blandade trädsorter, ibland av en sort. Träden kan vara planterade av församlingsborna och kanske kom de från olika gårdar i socknen.

Vallmur

Mur där stenvallens insida stöds av en gräsbevuxen jordvall.